

Dominik Šefčík,

Characteristics of the context differentiating homonyms of the same word class in written language

Charakteristika kontextu diferencujícího homonyma stejného slovního druhu v psaném jazyce

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Ústav anglického jazyka a didaktiky

Praha, srpen 2012

Posudek bakalářské práce

Předložená práce je příspěvek k popisu lokální gramatiky v oblasti lexikální homonymie stejného slovního druhu. Jejím cílem je vymežit kontextové faktory, které přispívají k jednoznačnému určení významu homonymních lexémů *bank* a *palm*. Z různých aspektů kontextu se autor soustřeďuje na tři úrovně rozboru, syntaktickou funkci homonymního lexému v substantivní frázi, která ho obsahuje, na syntaktickou funkci této fráze na rovině věty a na sémantiku modifikátorů.

Teoretická kapitola vymezuje koncept homonymie, jehož konstitutivní rysy jsou popsány jako stejnost/identita (aspekt týkající se formy) a různost/absence příbuznosti (relevantní rys významu). Autor systematicky postupuje od pojmu stejnosti k popisu jeho různých typů, homofonie, homografie, homonymie, s poukazem na jejich dva základní podtypy, homonymii úplnou a částečnou. Rys odlišnosti / absence příbuznosti je pak popsán z hlediska nutného stupně rozdílu, tj. vymezením pojmů homonymie a polysémie. Jako hlavní synchronický důkaz homonymie se uvádí nemožnost odkrýt mezi významy metaforické vztahy, často i jakékoliv vztahy, neboť bývají – na rozdíl od značné míry systémovosti vztahů mezi významy polysémního lexému – i idiosynkratické. Jako jiné kategorie, homonymie a polysémie tvoří škálu s dvěma krajními póly. Ve vývoji slovní zásoby může homonymie vést k omezení významu jednoho lexému nebo v důsledku nežádoucí asociace s druhým členem k zániku lexému označujícího negativně hodnocený objekt.

Poslední část výkladu teoretických východisek pojednává o vztahu mezi homonymií a ambiguitou. Autor v tomto směru poukazuje na rozdíl mezi producentem a recipientem textu: kromě záměrných ambiguit v některých druzích textu ambiguita vzniká jen při dekodování. Ambiguita je složitější vztah než homonymie, vyžaduje určitou konfiguraci větší struktury sémantických vztahů, aby se mohla projevit; v těchto vztazích může homonymie hrát roli.

Kapitola předkládající vlastní rozbor postupuje podle vymezené metodologie, přičemž vychází z předpokladu, že kontextové dezambiguující faktory budou u zkoumaných lexémů *bank* a *palm* odlišné. Materiál je čerpán z Britského národního korpusu, rozsah excerpovaného kontextu je určen úrovní, které se rozbor týká. Na úrovni substantivní fráze a modifikace je omezen na frázi obsahující homonymní lexém, na úrovni větněčlenské je excerpována celá věta.

Dezambiguační roli kontextu autor zkoumá na základě čtyř hypotéz: potenciální preference homonymního lexému, pokud jde o syntaktickou funkci v substantivní frázi: determinátor, modifikátor, řídicí člen; potenciální diferenciaci nejen sémantikou modifikátorů homonymních lexémů, ale též typem preferované modifikace; v důsledku sémantické afinity mohou k jednoznačnému určení významu stačit některé typy modifikace; důležitým kontextovým indikátorem může být preference homonymního lexému, pokud jde o větněčlenskou funkci substantivní fráze, která ho obsahuje.

Výzkumný materiál zahrnující 200 dokladů každého homonymního lexému je připojen v appendixu rozčleněný do dvou skupin, podle výskytů bez modifikace a s modifikací. Rozdíly se ukázaly již v samotné frekvenci zkoumaných významů. Lexém *bank* „banka“ byl více než 5x častější než *bank* „břeh“. Podobně modifikace byla značně odlišná, v případě významu „banka“ byl výskyt s modifikací a bez modifikace zhruba stejný, kdežto ve významu „břeh“ modifikace převládala (75%).

Názor, že význam „břeh“ jakožto méně častý význam potřebuje modifikaci častěji, aby byl odlišen od častějšího významu „banka“, je spekulativní; sémantika významu „břeh“ je k modifikaci více disponovaná než sémantika významu „banka“

Výšečový graf Bank₁ má 101% (s. 22).

Pokud jde o syntaktickou funkci zkoumaných lexémů na úrovni fráze, význam „banka“ je mnohem častější ve funkci modifikátoru (34% vs. 4%), což autor vysvětluje sémantickými a kulturními důvody. Funkci determinátoru mohou oba významy mít jen jako složky substantivní fráze, nikoliv jako slova.

Jména obecná na úrovni slov druh determinace nevyjadřují, tuto vlastnost mají pouze propria. Skutečnost, že se význam „banka“ jako řídicí člen substantivní fráze ve funkci determinátoru vyskytl sporadicky a „břeh“ vůbec ne, nepochybně souvisí s celkovou frekvencí posesivního genitivu, která je ve srovnání s výskytem obecného pádu nepoměrně nižší. Výskyt „břehu“ v posesivním genitivu není nepředstavitelný - záleží na funkčním stylu.

Výrazné rozdíly se projevily též na rovině větněčlenských funkcí, zejména funkce podmětu v případě významu „banka“ byla výrazná (42%), naopak funkce adverbialie ve významu „břeh“. Tyto rozdíly v syntaktické funkci odrážejí sémantickou roli příslušných lexémů, „banka“ jako lidé v ní pracující – konatel, „břeh“ lokus.

Skutečně dezambiguující signál významu spatřuji v předložkách vyskytujících se v adverbialní funkci: *in the bank* „ve břehu“ a *on the bank* „na banku“ je sice možné, ale marginální. Zajímavé zjištění, že „břeh“ se vyskytl jako podmět pouze ve sponových predikacích, by bylo třeba srovnat s „bankou“ v téže konstrukci.

Určení významů modifikovaných lexémů je snazší, neboť obsahují doplňkovou sémantickou informaci. Zatímco co v premodifikaci, postmodifikaci a v modifikaci oběma typy nebyly mezi významy distinktivní rozdíly, distinktivním signálem se ukázala být realizační forma premodifikátoru, častěji adjektivní u „banky“, substantivní u „břehu“.

Podstatné rozdíly se projevily v sémantice modifikátorů, neboť „banka“ patří do kategorie kultury, „břeh“ do kategorie přírody, čemuž sémantika modifikátorů odpovídá. Styčné aspekty modifikace jsou pouze v oblasti descriptorů, evaluátorů a vlastních jmen. Obecně sémantika modifikátorů ukazuje obecnou vlastnost řídicího jména spojovat se se sémanticky afinitními modifikátory.

V analýze druhého zkoumaného lexému, *palm*, se potvrdil předpoklad o závislosti kontextových ukazatelů významu na sémantické struktuře příslušného slova. Významy „palma“ a „dlaň“ jsou zastoupeny zhruba stejnou měrou. Ve srovnání s *bank* je rozbor významu *palm* podstatně jednodušší, neboť nejde o polysémii lexémy. Podstatný rozdíl se projevil ve výskytech bez modifikace a s modifikací: „palma“ bez modifikace 79%, „dlaň“ 55%. Podobně je podstatný rozdíl ve funkci v rámci substantivní fráze: „palma“ řídicí člen 23%, „dlaň“ řídicí člen 94%. Další signifikantní rozdíl se ukázal v determinaci lexému: „dlaň“ jakožto část těla byla v 51% určena posesívem nebo přivlastňovacím genitivem. Větněčlenské funkce se příliš nelišily, jen jmenná část přísudku byla zjištěna pouze ve významu „palma“ a předmět byl v tomto významu o 9% méně častý. V této souvislosti autor správně poukazuje na to, že signifikantní rozdíly v syntaktických funkcích mezi významy *bank* vplynuly především z polysémie lexému „banka“ - častá funkce podmětu reflektovala význam kolektiva.

Zajímavé je zjištění, že funkce podmětu *palm* ve významu „dlaň“ byla v 66% zjištěna v nefinitních a neslovesných větách (na rozdíl od významu „palma“).

Výrazné rozdíly byly zjištěny v typu modifikace, význam „palma“ se vyznačoval premodifikací (84%), „dlaň“ postmodifikací (skoro 70%). V této souvislosti autor bystře odhaluje rozdíl v systémové nedisponovanosti postmodifikátorů „dlaň“ přecházet v premodifikátory na rozdíl od postmodifikátorů lexému „břeh“. Také realizační formy modifikátorů se lišily: „palma“ byla nejčastěji premodifikována substantivy, „dlaň“ adjektivy.

Rozbor sémantiky modifikace ukázal, že význam „palma“ je afinitní především s klasifikačními významy a deskriptory, význam „dlaň“, meronymum „ruky“, se vyskytuje s adjektivy souvisejícími s rukou a lidským tělem. Shodná sémantická oblast zahrnuje některé deskriptory a hodnotící / emotivní významy, ostatní jsou dostatečně sémanticky specifické, aby jednoznačně indikovaly příslušný význam.

V závěru autor velmi pěkně shrnuje hlavní výsledky práce, které potvrdily propojení homonymních lexémů s rysy kontextu, v nichž byly zkoumány.

Poznámky a dotazy k jednotlivostem:

s. 12 sloveso *stalk* znamená „harrass somebody“?

s. 12 k substantivu *lead* - desambiguace je demonstrována genitivem sg a pl - samotný plurál by nestačil? V kterém významu / významech je vůbec plurál substantiva *lead* možný?

s. 23 Homonyma jsou analyzována podle funkce v substantivní frázi: determinátor, modifikátor, řídící člen. Formulace na s. 23 "function in the immediately superordinate noun phrase" tyto funkce nevystihuje – jak to autor míní?

s. 28, ex 19 není adjunct of process ale by-agent

Tabulky sumarizující výsledky výskytů bez modifikace obsahují i absolutní čísla, tabulky a grafy v případě výskytů s modifikací jen procenta, proč?

s. 37/8sh - nesamostatná posesíva nejsou zájmena nýbrž determinátory

s. 43 if there is some modification (kvantifikátor v dosahu podmínky)

Vyskytl se v shromážděných dokladech skutečně ambigní případ? Teoreticky jsou vymezeny shodné oblasti jak na rovině funkcí a realizačních forem, tak na rovině sémantické - ale v textu?

Závěr:

Předložená studie je velmi zdařile splněný bakalářský úkol. Je vypracována na velmi dobré teoretické, metodologické a jazykové úrovni a přináší řadu nových relevantních zjištění jak v oblasti lokální gramatiky, tak sémantiky.

Bakalářskou práci Dominika Ševčíka doporučuji k obhajobě a předběžně ji hodnotím známkou výbornou.

V Praze 5.9.2012

Prof. PhDr. Libuše Dušková, DrSc.